

Posudek na disertační práci **Jitky Lukášové**

Analýza příčin neporozumění v řečové dovednosti poslech s porozuměním v češtině jako cizím jazyku

Autorka se ve své disertační práci zabývá tématem velmi aktuálním a potřebným, jak pro didaktickou praxi, tak pro výzkum, který se k ní váže. Návlek poslechu s porozuměním patří k nejdůležitějším složkám výuky cizího jazyka, procesy s ním spojené však zatím nebyly pro češtinu jako cizí jazyk dostatečně prozkoumány. Předložená práce přináší první soustavnější vhled do této problematiky: je věnována výzkumu poslechových strategií užívaných cizinci při poslechu češtiny, a to Slovany na dvou úrovních ovládnutí cílového jazyka – B1 a B2.

Text je členěn (včetně úvodu a závěru) do šesti kapitol. Kapitola úvodní nepředstavuje pouze úvod k práci jako celku. Autorka v ní zároveň vymezuje cíl práce, formuluje hypotézy, které mají být výzkumem ověřeny – hypotézu hlavní (*neporozumění v poslechu s porozuměním je způsobeno především nezvládnutím určitých poslechových strategií ze strany recipienta nebo jejich nevhodně použitou kombinací*) i hypotézy dílčí, týkající se převážně specifčnosti poslechu češtiny a slovanských jazyků obecně, která plyne ze specifických rysů slovosledných (viz s. 13), uvádí použité výzkumné metody a základní pojmosloví. Kapitola druhá pojednává na základě studia odborné literatury o historii výzkumu v příslušné oblasti (autorka v ní kombinuje zřetel vývojový s tematickým).

Třetí kapitola nese název *Definice pojmu poslech s porozuměním*, ale její obsah názvu neodpovídá, je podstatně bohatší – kol. Lukášová se v ní zabývá vymezením pojmu chyba ve vztahu k poslechu, dále faktory, které ovlivňují recepci poslechového textu, a podává popis celého procesu poslechu s porozuměním v jednotlivých fázích (akustické, identifikační, fázi porozumění a fázi interpretační). Poté podává vlastní vymezení poslechu s porozuměním, pojednává o poslechových strategiích, o jejich výzkumu a o výzkumu poslechových taktik (přesněji řečeno o vymezení taktik vůči strategiím).

Čtvrtá kapitola je opět nazvána neadekvátně úzce *Vymezení pojmosloví analytické části dotazníku* – jejím obsahem je zpráva o kvalitativním výzkumu, která představuje jádro práce a hlavní autorčin přínos. Najdeme v ní údaje o vlastním výzkumu, jeho přípravě, organizaci a technickém zajištění, údaje o výzkumu pilotním, který autorka provedla, ale i analýzu a interpretaci výsledků.

Výzkum byl proveden na vzorku tvořeném převážně (či takřka výlučně) polskými vysokoškoly studujícími bohemistiku na polských univerzitách (97 respondentů), vedle toho v něm byli zastoupeni studenti jiných oborů studující na ZČU v Plzni. Velikost vzorku lze pokládat za postačující; stejně tak můžeme hodnotit jako promyšlený i autorčin metodologický přístup. Přípravu poslechového testu rozebírá autorka velmi podrobně na s. 65 a násl., postup při výzkumu poslechových strategií na s. 86 a násl.; opírá se přitom o postupy ověřené ve výzkumech zahraničních, ale nepřebírá je mechanicky, promýšlí je samostatně, podle potřeby je modifikuje a doplňuje, srov. např. tvrzení relevantní pro posouzení ev. specifčnosti poslechových strategií při poslechu češtiny (s. 88). Za užitečné považují, že autorka provedla nejdříve pilotní předvýzkum (zpráva o něm na s. 88 a násl.) a zkušeností z něj využila pro upřesnění plánu vlastního výzkumu.

Výsledky výzkumu užívání poslechových strategií (na základě dotazníku a následného interview) prezentuje autorka v subkapitolách 4.7.4, 4.7.5, 4.7.6 (komentář k socioafektivním strategiím, které se objevily v nahrávkách, ale soustavněji sledovány autorkou nebyly); analýzu příčin neporozumění podává v subkapitole 4.8.

Podstatně stručnější kapitola pátá obsahuje výsledky kvantitativní analýzy dat (o kvantitativní údaje ovšem opírala autorka ve velké míře i svou analýzu ve čtvrté kapitole),

použité, jak autorka uvádí, k potvrzení předchozích zjištění a hypotéz, k odlišení (meta)kognitivních poslechových strategií recipientů na úrovni B1 a B2 podle SERR, ke zjištění frekvence použití konkrétních strategií a vyhodnocení jejich vlivu na neporozumění při poslechu s porozuměním. Grafy a další údaje jsou nesporně zajímavé a uvážlivě interpretované, není však nikde doložena statistická významnost uváděných kvantitativních zjištění – mohla by ji autorka doplnit?

Následuje závěr, shrnující hlavní výsledky a naznačující možnosti jejich využití ve výzkumu i v praxi, *Seznam použité literatury a zdrojů* a poměrně rozsáhlé přílohy – *Stupnice poslechu s porozuměním SERR, Společné referenční úrovně SERR – sebehodnocení v poslechu s porozuměním, Ukázka analýzy v programu Atlas.ti, Dotazník k analytické části práce, Přepisy poslechových textů a Přepisy verbálních protokolů*.

Práce přináší zajímavé výsledky původního výzkumu v oblasti u nás zatím jen málo zpracované. Autorka vychází ze znalosti analogických výzkumů zahraničních, jejich postupy a nástroje vhodně modifikuje pro potřeby vlastního výzkumu a aplikuje na domácí materiál. Její zjištění jsou nepochybně pro didaktickou praxi užitečná a její výzkum může sloužit jako inspirace výzkumů navazujících.

Po formální stránce je předložený text méně uspokojivý. Upozorňoval jsem už na nevýstižné označení některých kapitol; vedle toho se v textu objevují pasáže problematické po stránce formální (uvádím jen namátkou několik příkladů: s. 12 – *Vymezit příčiny neporozumění s oporou o čtyřfázový model průběhu poslechu s porozuměním vycházejícího z vybraných lingvodidaktických studií a modelů*; s. 7 – *Tato situace možná souvisí i s vývojovými názory na roli této řečové dovednosti v cizojazyčné komunikaci, která byla dlouho ve stínu produktivních dovedností*; s. 20 – *Do českého lingvodidaktického prostředí je uvedl např. v kapitole Poslech cizojazyčného projevu Didaktiky cizích jazyků J. Hendricha a kol.*). Řídké bohužel nejsou ani chyby pravopisné, tvaroslovné, slovtvorné, neopravené překlepy apod. (opět jen namátkou: s. 16 – *Také individualita každého ze zkoumaných studentů, spojená s preferencí používání určitého druhu strategií a taktik poslechu tvoří další z limitujících faktorů této práce*; s. 20 – *cambridský lingvista J. L.*; s. 24 – *Z tohoto důvodu se většina výzkumů se týká především angličtiny*; s. 25 – *V české odborné lingvodidaktické literatuře věnující se poslechu s porozuměním v češtině jako cizím jazyce po roce 2000¹⁴, lze vymezit následující okruhy publikací*; s. 34 – *v návaznosti na E. Coseriu*; s. 34 – *Dnes se v komunikačním pojetí výuky jazyková funkce pojem chyba nahrazuje spíše opozicí vhodnost – nevhodnost nebo správnost*; s. 69 – *okolním textu má na porozumění větší vliv, než samotná struktura textu*; s. 71 – *Člověk je schopen udržet v operativní paměti, sto sedmdesát tři slov*; s. 71 – *Někteří z respondentů si ani nevšimli, že poslouchají dialog, a mluvili o textu na nahrávce jako o dialogu*); sem bychom mohli přiřadit i nepřesnost v uvádění názvu (s. 20 – *později vypracovali Společný evropský rámec pro jazyky* – plný název zní Společný evropský referenční rámec: učení, vyučování, hodnocení). Jde nepochybně o slabiny předloženého textu, neohrožují však jeho srozumitelnost a nemají podle mého názoru takový charakter, aby práci diskvalifikovaly.

Souhrnně tedy konstatuji, že předložená práce přes uvedené převážně formální výhrady splňuje požadavky kladené na disertační práce v oboru. Doporučuji ji k obhajobě, na jejímž základě by mohl být doktorandce udělen titul Ph.D.

Prof. PhDr. Karel Šebesta, CSc.

Posudek disertační práce

Autorka disertační práce: Mgr. Jitka Lukášová

Název práce: Analýza příčin neporozumění v řečové dovednosti poslech s porozuměním v češtině jako cizím jazyku

Oponent: Mgr. Kateřina Vodičková, MA, Ph.D.

1. Úvodem

Ačkoliv se předkládaná disertační práce zabývá tématem do značné míry probádaným, a to řečovou dovedností poslech s porozuměním, soustředí se na problematiku, již se dosud – zejména v češtině jako cizím jazyce – pozornost příliš nevěnovala: příčinám neporozumění.

2. Struktura a cíle práce

Práce je rozdělena na část teoretickou a výzkumnou a sestává z šesti kapitol, seznamu literatury a příloh, které tvoří stupnice poslechu s porozuměním podle Společného *evropského referenčního rámce pro jazyky* (dále SERR), popis společných referenčních úrovní podle SERR, ukázka analýzy, dotazník, přepisy poslechových textů a přepisy verbálních protokolů. Seznam literatury a zdrojů svědčí o tom, že se autorka podrobně seznámila s danou problematikou a dosavadními výzkumy jak v případě češtiny, tak jiných jazyků.

První, úvodní kapitola popisuje strukturu a cíle práce, předkládá též hypotézy, jež má výzkumná část za cíl potvrdit, či vyvrátit. V této části práce nás též autorka seznamuje s metodami výzkumu a vymezuje pojmy, s nimiž dále pracuje.

Druhá kapitola mapuje výzkum řečové dovednosti poslech s porozuměním od počátku 20. století do současnosti, třetí kapitola se věnuje vymezení pojmu dané řečové dovednosti a popisu procesu poslechu s porozuměním.

Dotazník analyzovaný ve výzkumné části popisuje kapitola čtvrtá. V této kapitole také autorka kvalitativně vyhodnocuje získaná data, zatímco jejich kvantitativní analýzou se zabývá kapitola pátá. Výsledky výzkumu shrnuje poslední, šestá kapitola.

3. Přínos předkládané práce

Z hlediska metodologie výzkumu oceňuji snahu o komplexní pohled a porovnání výsledků kvalitativního výzkumu s výsledky kvantitativními, což dosud není v české lingvistice zcela běžné. Podklady pro kvalitativní výzkum značně přesahovaly množství dat doporučené k analýze v případě kvalitativního výzkumu (srov. např. Green, A. (1998). *Verbal protocol analysis in language testing research: A handbook*). Pravděpodobně i z tohoto důvodu nebylo možné zajistit kódování dvěma lingvisty, tj. autorkou a druhým nezávislým vědcem. Přesto lze doporučit, aby alespoň část verbálních (slovních) protokolů byla kódována dvěma odborníky, což by umožnilo výpočet reliability kódování a snížilo tak riziko možné subjektivní interpretace.

V teoretické části velmi pozitivně hodnotím skutečnost, že autorka pouze nepřejímá přehledy a dělení např. kognitivních strategií, ale toto dělení dále doplňuje, resp. jej upravuje (str. 81). Takovéto dělení spolu s výsledky výzkumu může mj. pomoci uvědomit si aplikovaným lingvistům a pedagogům, které taktiky a strategie mohou u studentů češtiny dále rozvíjet.

Rovněž je patrné, že je autorka dobře obeznámena se základními principy jazykového testování, což dokazuje mj. skutečnost, že se rozhodla pro použití 10 položek na každý poslechový text/fázi poslechu s porozuměním. Takový počet položek se v odborné literatuře považuje za minimální pro to, aby test byl spolehlivý. Autorka také pracuje s testovacími technikami, které nejsou příliš obvyklé, pro její práci však mají velký význam – např. doplňování hlásek do logatomů u prvního poslechového textu. Z práce nevyplývá, zda měl možnost úkoly k poslechu s porozuměním posoudit jiný odborník než autorka sama. Domnívám se, že by případně takovýto nezávislý pohled zvenčí pomohl odstranit položky, u nichž existuje obava, že nebudou z různých důvodů dobře fungovat.

V neposlední řadě spatřuji přínos této disertační práce v tom, že vede výzkum v oblasti, jež dosud nebyla v češtině jako cizím jazyce probádána, přičemž autorka efektivně využívá zahraničních zdrojů a staví na dosavadních výzkumech a zároveň přihlíží k tradici a specifikům oboru čeština jako cizí jazyk.

4. Dotazy

Zajímalo by mne, zda skutečnost, že se v pretestaci nepotvrdilo používání různých strategií u slovanských a neslovanských mluvčích (s. 89), nemohla být způsobena malým vzorkem, totiž pouhými dvěma ruskými mluvčícími uzbekými studenty. Z popisu pretestace také jednoznačně nevyplývá, zda pro tyto studenty nebyla ruština mateřským jazykem, ale skutečně až jazykem druhým.

Na s. 65-66 autorka vysvětluje, jak probíhalo ověřování úrovně komunikační kompetence respondentů podle SERR. Základním údajem pro ni byl počet absolvovaných hodin. V tomto směru se na s. 79 své práce odvolává na SERR, kde je podle ní uvedeno 300–450 hodin na dosažení úrovně B1 a 450–600 hodin k dosažení úrovně B2. Vzhledem k tomu, že autorka neodkázala přímo na stránku, ze které údaj převzala, nepodařilo se mi jej v SERR dohledat, nicméně nejsem si vědoma, že by SERR takto striktně pracoval s počtem hodin, navíc doporučené počty hodin se mohou významně lišit (např. Goethe Institut doporučuje pro dosažení úrovně B1 350–650 45minutových hodin a 600–800 45minutových hodin pro dosažení úrovně B2). Otázkou také zůstává, zda autorka v případě své práce zohlednila vzdálenost/blízkost výchozího a cílového jazyka a skutečnost, že dosažení komunikační kompetence na dané úrovni v receptivních dovednostech bývá považováno za snazší než dosažení komunikační kompetence na téže úrovni v případě produktivních dovedností.

5. Připomínky a doporučení

Autorce bych doporučila odlišovat češtinu jako cizí jazyk, tedy obor, a češtinu pro cizince (např. s. 11 – „součást výuky češtiny jako cizího jazyka“, myšlena je ale výuka češtiny pro cizince, „studenti učící se češtinu jako cizí jazyk“). Toto odlišení se již mezi českými pedagogy i (aplikovanými) lingvisty poměrně vžilo a v několika případech zabránilo v této práci možnému nedorozumění.

Domnívám se též, že práci by zpřehlednilo jednoznačné užívání terminologie v oblasti metodologie. To se týká např. pojmů dotazník – interview – verbální/slovní protokol, tyto různé metody shromažďování dat podrobně popisuje např. Dörnyei, Z. (2007) *Research methods in applied*

linguistics.) či termínů posluchač (s. 63, 116) – zkoušený (s. 64) – testovaný (s. 64) – uchazeč (s. 64), resp. účastník výzkumu/respondent (viz kapitulu 4.1).

V případě, že by autorka uvažovala o vydání práce, bylo by ještě vhodné odstranit tematické skoky a naopak podpořit provázanost některých myšlenek a tvrzení (např. v kpt. 3.2 – druhy poslechu), posílit souvislosti (např. tabulka č. 2 – Klasifikace druhů poslechu na s. 32, dále kapitola 3.6.1.3 Vnímání samohlásek a začátek kapitoly 3.6.1.4 Vnímání souhlásek) a odstranit drobné překlepy či jazykové nedostatky, které mohou místy znejasňovat význam (např. „praktickou část práce analyzovali“ místo jsme analyzovali na s. 14, „Tempo řeči mluvčího je jednou z důležitých proměnných, ale protože tempo mluvené podoby jazyka je proměnlivé.“ na s. 72, „jsou slouží ke kontrole“ na s. 105.

V kvantitativním výzkumu se z položkové analýzy (s. 166) objevuje pouze kritérium úspěšnosti, další data z deskriptivní statistiky/klasické položkové analýzy (classical item analysis), která by mohly přispět k vysvětlení některých jevů, postrádám. Pokud by autorka chtěla ve výzkumu dále pokračovat, domnívám se, že by ubírání se tímto směrem mohlo být přínosné. Nyní totiž zůstávají některé jevy nevysvětleny, např. vyšší úspěšnost v jedné položce u skupiny B1 než u B2 (s. 117, graf č. 1).

Co se týče dotazníku (úkolů k poslechovým textům), již jsem upozornila na výhody posouzení úkolů nezávislým odborníkem. Takováto moderace by mohla poukázat na položky, u nichž se obávám, že mohou výzkum zkreslit. Jedná se např. o úkoly k poslechovému textu II na str. 162. Položky č. 31, 32, 33 a 40 jsem totiž dokázala správně vyplnit bez poslouchání textu. Otázkou také zůstává, jak autorka eliminovala riziko tipování správné odpovědi zejména u dichotomických položek (např. položka č. 41 v poslechovém textu III) a zda se pokusila nějak zohlednit skutečnost, že pro porozumění bývá jako snazší hodnocen mužský hlas proti ženskému.

6. Závěrem

Všechny mé připomínky však mají spíše okrajový charakter nebo se jedná o dotazy k problematice, která mě díky autorčině přístupu k výzkumné otázce zaujala.

Práci autorky považuji za velmi kvalitní. Prokazuje v ní, že je všestrannou badatelkou, která se dobře orientuje v předmětu studia i v kvalitativních a kvantitativních metodách. Umí si pokládat výzkumné otázky a řešit je na úrovni pracovníka s vědeckou hodností.

V Poděbradech 1. 11. 2012

Kateřina Vodičková